

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Нероди Інни Юрїївни
«Православна церква у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Оскільки у Польській державі міжвоєнного періоду Православна церква відігравала для українців важливу роль у боротьбі за духовну, релігійну, національну самобутність, актуальним є вивчення не лише історії Православної церкви, а й релігійного, національного та культурного змісту, який український народ убачав у церковно-релігійному житті. Прикметно, що протягом радянського періоду штучно ігнорувалася роль церкви у формуванні національної ідентичності українців. Зростання впливу релігійного чинника в житті українського суспільства на сучасному етапі обумовлюється відродженням Української православної церкви як національної помісної церкви українського народу. Досягнення означеної мети передбачає об'єктивне вивчення історії українського православ'я, а також переосмислення пов'язаних з нею подій, явищ, процесів, оцінок та підходів.

Здобувачка справедливо зауважує, що національно-церковне та релігійне життя волинян у 1921–1939 рр. і сучасні тенденції розвитку українського православ'я характеризується спільними рисами. Так, прагнення України і Польщі до стратегічного партнерства супроводжується певними труднощами, одна з причин яких полягає у недостатньо дослідженій історії українсько-польського співжиття у 20–30-ті рр. ХХ ст., що містить неоднозначні та суперечливі сторінки у взаєминах двох народів.

Рецензоване дослідження дасть змогу глибше осягнути зміст духовних, церковних та національних прагнень українського і польського народів у міжвоєнний період. Водночас історичний досвід має стати застереженням від помилок минулого у налагодженні, з одного боку, українсько-польських

стосунків, з іншого – внутрішньоправославних, міжконфесійних та державно-церковних відносин в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація узгоджується з планами науково-дослідних робіт факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки. Наукове дослідження виконане в межах наукової теми «Актуальні проблеми нової та новітньої історії України: суспільство, політика, культура» кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки (номер державної реєстрації 0119U001845).

Наукова новизна дисертаційної роботи. Дисертція є комплексним дослідженням становища Православної церкви у Волинському воєводстві 1921–1939 рр., що характеризується елементами наукової новизни. Так, виявлено й інтерпретовано досі невідомі або маловідомі архівні документи та матеріали. У дослідженні доведено, що церковно-релігійне життя православних волинян зазнавало впливу державного чинника, православної ієрархії, римсько-католицької церкви та вірян. Дисертація вирізняється ґрунтовним аналізом регіональних особливостей церковно-релігійного життя.

Здобувачка виявила й обґрунтувала причини боротьби краян за відновлення і збереження соборних та українських національних традицій у православ'ї. Важливе значення має виявлення специфіки національно-церковного руху на Волині, яка зумовлена процесами національної та конфесійної ідентифікації українського народу. У дослідженні доведено, що незалежність Церкви відповідала державним інтересам Другої Речі Посполитої, а також прагненню православних ієрархів та вірян. Здобувачка аргументовано доводить, що Польська держава врегулювала правовий статус Православної церкви і затвердила Внутрішній статут, що забезпечило умови для розвитку.

У дисертації з'ясовано, що український національно-церковний рух на Волині мав кілька етапів, які характеризувалися підвищенням рівня національної свідомості православних вірян, внутрішньоцерковними та

суспільно-політичними відносинами. У контексті висвітлення ролі Української парламентської репрезентації Волині щодо вирішення церковно-релігійних проблем у Волинському воєводстві простежено форми, методи та засоби боротьби парламентарів за українську національну церкву, а також доведено, що діяльність УПРВ пробуджувала і згуртовувала православну спільноту заради розбудови національної церкви.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація характеризується типовою для наукових праць такого рівня структурою і побудована на основі проблемно-хронологічного принципу. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У Вступі обґрунтовано актуальність теми, окреслено хронологічні рамки і територіальні межі, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну цінність. окреслено методологію та апробацію дослідження, охарактеризовано структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» визначено стан вивчення теми, джерельну базу, обґрунтовано теоретико-методологічні засади. Здобувачка проаналізувала праці українських і зарубіжних учених, а також систематизувала джерела за певними критеріями, а саме: за походженням: документи і матеріали органів державної влади й управління, Православної церкви, громадських організацій, періодичної преси; за характером: наративні й аналітичні; за засобом відтворення: опубліковані (збірники документів і матеріалів) та неопубліковані (архівні); за видовою належністю: документи, преса, мемуари. Серед опублікованих джерел важливими є збірники документів, мемуарна література. Особливу увагу приділено аналізу публікацій тогочасної української та польської преси, мемуарної літератури. Основу джерельної бази дослідження складають неопубліковані документи та матеріали, зосереджені у фондах українських і польських архівів. Належний рівень дослідження ґрунтується на сучасних методологічних підходах, методах історичного пізнання та інструментарії історичної науки, релігієзнавства, політології, культурології тощо.

Другий розділ «Польська влада і Православна церква» висвітлює становище Православної церкви і першій половині 1920-х рр., спроби асиміляції православ'я, врегулювання правового статусу і боротьба за скликання Помісного собору. Здобувачка доводить, що у першій половині 1920-х рр. перед Православною церквою у Польщі стояла ціла низка проблем, вирішення яких залежало від польського уряду та православної ієрархії, а також української православної громадськості. Переплетення інтересів цих основних чинників зумовило організаційне та правове становлення ПЦП.

У третьому розділі «Національно-церковний рух» аналізуються змагання за українізацію православ'я, церковно-релігійні проблеми в діяльності Української парламентської репрезентації, опір полонізації Православної церкви. У розділі обґрунтовано висновок, що міжвоєнний період ознаменувався ростом національної свідомості українців Волині, а також віросповідної самобутності, що призвело до виникнення українського церковного руху. Ведучи боротьбу за надання АПЦП українського національного характеру, церковний рух висував вимоги: відправа літургій українською мовою, українізація церковного діловодства, висвята українського єпископату, навчання дітей україномовної релігії тощо.

Четвертий розділ «Неоунія та ревіндикація» присвячений дослідженню нової унії як діалогу між православ'ям і католицизмом, ревіндикації православних святинь, акції «ревіндикація душ». Підсумовано, що спроби асиміляції православ'я у міжвоєнній Польщі виявилися в реалізації неоунійної і ревіндикаційної акції. Передача святинь РКЦ не завжди відбувалася законним шляхом та відповідно до потреб католиків. Православні Волині захищали церкви, шукаючи допомоги православної ієрархії і державної влади, що не була зацікавлена у збереженні значної кількості православних храмів. На початку 30-х рр. польський уряд виступив на захист православних святинь, що було радше свідченням позиції державної влади у справі ревіндикації святинь, ніж намагання надати реальну допомогу Православній церкві. Ревіндикації не припинилися до кінця міжвоєнного періоду.

У Висновках, що відповідають завданням і розкривають сутність окреслених у вступі проблем, підсумовано результати дослідження. Аналіз результатів засвідчує, що дисертація є ґрунтовною завершеною працею. Додатки, підготовлені на основі верифікації архівних та друківаних джерел, суттєво доповнюють текст дисертації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації, наукових публікацій та звіту про перевірку на плагіат можна констатувати відсутність порушень принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, слід звернути увагу на певні дискусійні моменти і помилки, які потребують роз'яснення, уточнення обґрунтування та виправлення:

1. Використання низки дослідницьких методів забезпечило цілісний аналіз предмета дисертаційної роботи. Водночас у дисертації використано здобутки інших соціально-гуманітарних наук, тому методологію дослідження значно збагатив би евристичний потенціал культурологічного та аксіологічного (ціннісного) підходів.

2. Серед положень наукової новизни міститься твердження щодо спростування уявлення про неканонічність надання автокефалії Православній церкві в Польщі (с. 24). Наведене положення потребує корекції, адже йдеться, очевидно, про спростування у дисертації уявлень такого змісту, що поширені серед противників автокефалії ПЦП.

3. Дослідження містить інші помилки стилістичного характеру. Так, назва підрозділу 4.1. «Нова унія як діалог між православ'ям та католицизмом» має не зовсім коректне формулювання. У тексті підрозділу і загальних висновках спростовується ідея діалогу: «Неоунійна акція та акція «ревіндикації душ» спрямовувалися безпосередньо проти православного населення» (с. 211).

4. У дисертації неодноразово вживається словосполучення «асиміляційні замаху» (с. 24, 202, 204, 211), що не властиве для наукового стилю. У контексті

рецензованого дослідження більш органічним відповідником є вислів «заходи, спрямовані на асиміляцію».

Наведені зауваження не є суттєвими і не применшують наукової новизни та практичної значимості результатів, а отже, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу. Дисертація здобувачки ступеня доктора філософії Нероди Інни Юріївни «Православна церква у Волинському воеводстві (1921–1939 рр.)» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для історичної науки. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачено в п. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової і спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 р. № 341, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40.

У зв'язку з цим вважаємо, що здобувачка Нерода Інна Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Рецензент
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
доктор філософських наук, професор

Юрій БОРЕЙКО

